

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM
-----***-----

NGUYỄN THỊ CHIẾN

TRUYỆN NGẮN BẢO NINH

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGỮ VĂN
Chuyên ngành: Văn học Việt Nam
Mã số: 60.22.34

Người hướng dẫn khoa học:
PGS.TS NGUYỄN BÍCH THU

THÁI NGUYÊN - 2011

Lời cảm ơn

Bằng sự kính trọng và lòng biết ơn sâu sắc, em xin chân thành cảm ơn ***PGS.TS Nguyễn Bích Thu***, người đã tận tình hướng dẫn và giúp đỡ em trong suốt quá trình thực hiện đề tài.

Xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học, cán bộ phòng quản lý khoa học trường Đại học Sư phạm – Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt quá trình học tập, nghiên cứu tại trường.

Tôi cũng xin được bày tỏ lòng cảm ơn sâu sắc tới BGH, bạn bè, đồng nghiệp trường THPT Văn Chấn, Sở GD & ĐT tỉnh Yên Bái cùng những người thân yêu đã động viên, quan tâm chia sẻ và tạo mọi điều kiện giúp tôi hoàn thành tốt khoá học này.

Thái Nguyên, tháng 8 năm 2011

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Chiến

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề.....	2
3. Mục đích, ý nghĩa của luận văn.....	5
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	5
5. Nhiệm vụ nghiên cứu.....	6
6. Phương pháp nghiên cứu.....	6
7. Cấu trúc của luận văn.....	6

PHẦN NỘI DUNG

CHƯƠNG 1: TRUYỆN NGẮN BẢO NINH TRONG DÒNG CHẢY CỦA TRUYỆN NGẮN VIẾT VỀ CHIẾN TRANH THỜI HẬU CHIẾN.....	7
1.1 . Giới thuyết về truyện ngắn.....	7
1.2. Truyện ngắn viết về chiến tranh thời hậu chiến.....	9
1.2.1. <i>Tiền đề lịch sử, chính trị - xã hội, văn hoá – tư tưởng làm nảy sinh nền văn học mới.....</i>	9
1.2.1.1 <i>Tiền đề lịch sử, chính trị - xã hội.....</i>	9
1.2.1.2. <i>Tiền đề văn hoá – tư tưởng.....</i>	10
1.2.2. <i>Những cách tân của truyện ngắn viết về chiến tranh thời hậu chiến.....</i>	13
1.3. Bảo Ninh – Cây bút truyện ngắn xuất sắc viết về chiến tranh thời hậu chiến..	22
1.3.1. <i>Tiểu sử.....</i>	22
1.3.2. <i>Sự nghiệp sáng tác</i>	22
1.3.3. <i>Ký ức chiến tranh trong truyện ngắn Bảo Ninh</i>	28
<u>CHƯƠNG 2: NHÂN VẬT TRONG TRUYỆN NGẮN BẢO NINH.....</u>	35
2.1. Giới thuyết về nhân vật.....	35
2.1.1. <i>Khái niệm nhân vật</i>	35
2.1.2. <i>Vai trò của nhân vật trong tác phẩm văn học.....</i>	36
2.2. Các kiểu nhân vật trong truyện ngắn Bảo Ninh.....	36
2.2.1. <i>Kiểu nhân vật chịu nhiều mất mát thiệt thòi.....</i>	36
2.2.1.1. <i>Những hy sinh, mất mát trong chiến tranh.....</i>	36
2.2.1.2. <i>Những thiệt thòi, bất hạnh sau chiến tranh</i>	42

2.2.2. <i>Kiểu nhân vật tự thú và sám hối</i>	46
2.2.2.1. <i>Nhân vật với những góc khuất của con người cá nhân</i>	46
2.2.2.2. <i>Nhân vật sống trong day dứt, sám hối</i>	51
2.2.3. <i>Kiểu nhân vật lạc thời</i>	55
2.3. <i>Nghệ thuật xây dựng nhân vật</i>	64
2.3.1. <i>Xây dựng nhân vật qua ngoại hình</i>	64
2.3.1. <i>Xây dựng nhân vật qua hồi ức</i>	69
<u>CHƯƠNG 3: KẾT CẤU, NGÔN NGỮ, GIỌNG ĐIỆU TRONG TRUYỆN</u>	
<u>NGẮN BẢO NINH</u>	74
3.1. <i>Kết cấu</i>	74
3.1.1. <i>Khái niệm kết cấu</i>	74
3.1.2. <i>Kết cấu trong truyện ngắn Bảo Ninh</i>	75
1.2.1 <i>Cách mở đầu</i>	75
1.2.2 <i>Cách kết thúc</i>	77
3.2. <i>Ngôn ngữ nghệ thuật</i>	84
3.2.1. <i>Khái niệm ngôn ngữ nghệ thuật</i>	84
3.2.2. <i>Ngôn ngữ nghệ thuật trong truyện ngắn Bảo Ninh</i>	84
3.2.2.1. <i>Ngôn ngữ đậm chất triết lý, chất trữ tình</i>	84
3.2.2.2. <i>Một số phương tiện đặc trưng của ngôn ngữ nghệ thuật trong truyện ngắn Bảo Ninh</i>	92
3.3. <i>Giọng điệu trần thuật</i>	103
3.3.1. <i>Khái niệm giọng điệu</i>	103
3.3.2. <i>Giọng điệu trần thuật trong truyện ngắn Bảo Ninh</i>	105
3.3.2.1. <i>Giọng điệu ngậm ngùi, nuối tiếc, xót xa</i>	105
3.3.2.2. <i>Giọng điệu khách quan, lạnh lùng</i>	108
PHẦN KẾT LUẬN	112
TÀI LIỆU THAM KHẢO	115

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Chiến tranh đã đi qua gần 40 năm nhưng những dấu vết về quá khứ đau thương vẫn hằn lên trong tâm thức mỗi con người Việt Nam. Vết thương da thịt năm tháng có thể lành còn vết thương tâm hồn mãi mãi hằn sâu. Đề tài chiến tranh và người lính vẫn luôn là đề tài lớn của văn học nước nhà. Nhưng nó đã được thể hiện với “những cảm hứng mới, những cách thức tiếp cận mới, những cách viết mới, chứ không phải là sự nối dài của quá khứ” (Phong Lê). Văn học Việt Nam đã có rất nhiều tác phẩm hay, có giá trị về đề tài này nhưng những người cầm bút vẫn chưa thể hài lòng với thành tựu của chính mình. Họ vẫn luôn có ý thức tìm tòi, đổi mới trong bút pháp sáng tạo, trong tư duy thể loại, đề tài, nhân vật và cho ra đời những tác phẩm tương xứng với tầm vóc của cuộc chiến tranh vệ quốc vĩ đại của dân tộc. Trên đường hướng đó, văn xuôi Việt Nam đặc biệt là truyện ngắn sau 1975 viết về chiến tranh và người lính đã có những bước chuyển mới mẻ và đạt được những thành tựu nhất định.

Năm 1987, với truyện ngắn *Trại “Bảy chú lùn”*, nhà văn Bảo Ninh chính thức xuất hiện trong đời sống văn học Việt Nam. Từ đó đến nay, trên hành trình sáng tạo hơn hai thập kỷ, Bảo Ninh đã có nhiều đóng góp với nền văn học Việt Nam hiện đại, đặc biệt với dòng văn học viết về chiến tranh thời hậu chiến.

1.2. Bên cạnh tiểu thuyết *Nỗi buồn chiến tranh* (*Thân phận của tình yêu*) đạt giải nhất Giải thưởng Hội Nhà văn Việt Nam năm 1991, đã làm nên tên tuổi Bảo Ninh trên văn đàn Việt Nam và thế giới, là những tác phẩm tự sự cỡ nhỏ của một Bảo Ninh truyện ngắn “bắt thiệp và tinh tế”. Những điều ông viết có thể được xem như một sự tri ân cho những cuộc đời mà tuổi trẻ của người lính đã dâng hiến cho dân tộc với những trải nghiệm sâu sắc: “Chiến tranh và đồng đội, ấy là tình yêu của chúng tôi, lớp trẻ trưởng thành lên trong hầm trú ẩn và làm nên ý nghĩa cuộc đời mình trong trận mạc” (*Rửa tay gác kiếm*) [60,213].

Truyện ngắn Bảo Ninh đã đem đến cho người đọc một cái nhìn mới về chiến tranh, về cuộc sống của con người trong và sau chiến tranh. Dưới cái nhìn

hồi cổ, nhân vật trong những trang văn của Bảo Ninh đã suy tư, chiêm nghiệm các vấn đề của hôm qua và hôm nay đầy đặn hơn, tròn vẹn hơn. Hàng loạt truyện ngắn Bảo Ninh là sự đào sâu hiện thực chiến tranh bằng những trải nghiệm cá nhân để làm phong phú thêm cái nhìn của cộng đồng về hiện thực lịch sử một cách sâu sắc, cảm động, để lại nhiều ấn tượng trong lòng người đọc.

1.3. Với sức hấp dẫn riêng của thể loại tự sự cỡ nhỏ, sau tiểu thuyết *Nỗi buồn chiến tranh*, truyện ngắn Bảo Ninh đã thu hút được sự chú ý của bạn đọc và giới nghiên cứu, phê bình văn học đương đại. Các nhà nghiên cứu đã tập trung vào các phương diện: đề tài, cốt truyện, điểm nhìn và nhịp điệu trần thuật... Nhưng bên cạnh đó, chúng tôi nhận thấy truyện ngắn Bảo Ninh vẫn còn tiềm ẩn những vấn đề thôi thúc người đọc tìm hiểu và khám phá như: nhân vật, kết cấu, ngôn ngữ, giọng điệu...

Đó là lý do gợi dẫn chúng tôi chọn đề tài “***Truyện ngắn Bảo Ninh***”, với mong muốn góp thêm một tiếng nói khẳng định tài năng cùng những đóng góp đáng kể của nhà văn Bảo Ninh đối với nền văn xuôi Việt Nam đương đại nói riêng và văn học Việt Nam nói chung.

2. Lịch sử vấn đề

Thời gian gần đây, truyện ngắn Bảo Ninh đã nhận được sự quan tâm của giới sáng tác cũng như phê bình văn học đương đại. Bùi Việt Thắng trong *Văn học Việt Nam thế kỷ XX* khẳng định Bảo Ninh là “một trong những nhà văn có duyên với truyện ngắn” [19,337]. Với *Những thành tựu của truyện ngắn sau 1975*, PGS.TS Bích Thu cũng xem Bảo Ninh là “một cây bút ấn tượng với người đọc” [75,32].

Trong bài “*Nỗi buồn chiến tranh*” viết về *chiến tranh thời hậu chiến – Từ chủ nghĩa anh hùng đến nhu cầu đổi mới bút pháp*, Phạm Xuân Thạch chủ yếu khai thác những cách tân của Bảo Ninh trong tiểu thuyết *Nỗi buồn chiến tranh* từ lối viết, những mạch ngầm văn bản, thế giới nhân vật đến cái nhìn mới về hiện thực chiến tranh thời hậu chiến. Tác giả nhận xét truyện ngắn Bảo Ninh “giống như những mảnh vỡ của tiểu thuyết hoặc phản chiếu, hoặc soi sáng thế giới của tiểu thuyết”;

“như một sự đào sâu hiện thực chiến tranh bằng sự trải nghiệm cá nhân để làm phong phú thêm cái nhìn của cộng đồng về hiện thực lịch sử” [43,251].

Wayne Karlin trong lời giới thiệu cho tuyển tập truyện ngắn *Tình yêu sau chiến tranh* nhận thấy truyện ngắn *Bí ẩn của làn nước* của Bảo Ninh “in dấu niềm khao khát tình yêu” [83,12], “đối diện trực tiếp với hậu quả chiến tranh, những bậc cha mẹ bị mất con” [83,14].

Với bài giới thiệu tập truyện ngắn *Lan man trong lúc kẹt xe* - Nxb Hội nhà văn, 2005, Nguyễn Chí Hoan đã chú ý đến một số yếu tố nghệ thuật trong truyện ngắn Bảo Ninh. Tác giả cho rằng: “Cuốn sách này với các câu chuyện của nó là một suy tư chiêm nghiệm vô tận về thân phận” qua cái nhìn hồi cố. Các nhân vật trong truyện kể về sự kiện và con người “như là những ấn tượng mạnh mẽ khác thường mà ký ức còn lưu giữ”. Do vậy, các mạch truyện “nối vào nhau như những đoạn phim tư liệu được một tay đạo diễn dựng lại một cách ngẫu nhiên”. Cái nhìn hình tượng ấy cho ta thấy quá khứ được kể là “cao nhất, lớn hơn, hư ảo hơn đồng thời là thực hơn”. Đó là “cái nhìn vào ý nghĩa” mà “không phải nhìn vào sự kiện, biến cố, con người một cách thông thường” [60].

Đi vào tìm hiểu thi pháp truyện ngắn Bảo Ninh, tác giả cuốn sách *Bình luận truyện ngắn* chỉ ra truyện ngắn *Khắc dấu mạn thuyền* là kiểu tình huống tượng trưng [71,49].

Tập truyện ngắn *Chuyện xưa kết đi, được chưa?* – Nxb Văn học, 2009 nhận được nhiều sự quan tâm của độc giả. Trong bài viết *Bảo Ninh - nhìn từ thân phận truyện ngắn*, Đoàn Ánh Dương đã có nhận xét khá sắc sảo về tập truyện ngắn này: “là một đối ứng với *Nỗi buồn chiến tranh*, trong sự thống nhất gần như trọn vẹn của những vấn đề được đề cập: nỗi buồn hậu phương”. Tác giả cũng khẳng định: “với Bảo Ninh, chiến tranh là một chấn thương”. Trở về sau chiến tranh, ám ảnh bởi những gì mà cuộc chiến mang lại, “Bảo Ninh đã viết về nó, nhìn đời qua lăng kính đó, để vượt lên chấn thương và vượt thoát cái chết mà chấn thương đó quy định”. Và “chủ âm trong sáng tác của Bảo Ninh là những hồi tưởng về quá vãng”. Do vậy, “ký ức là chất liệu chủ đạo trong sáng tác của

Bảo Ninh, còn Bảo Ninh là kẻ “ăn mày ký ức” ấy”. Tác giả bài viết còn đưa ra kết luận “đã đến lúc phải đọc Bảo Ninh theo một cách khác: văn Bảo Ninh là câu chuyện đời của chính ông. Ở đó, ký ức cá nhân trở thành chất liệu của hư cấu còn hư cấu xét đến cùng như một lẽ viết, và vì thế, một lẽ sống” [16].

Nhị Linh trong bài viết *Chuyện xưa kết đi...*, trên trang web của báo *Quân đội nhân dân* cũng có những nhận xét khái quát về tập truyện ngắn này. Theo Nhị Linh, Bảo Ninh đã “không lấy chiến tranh làm trọng tâm cho tác phẩm của mình”, “chiến tranh giống như là một tiếng vọng” và “cảm giác buồn bã buồn phủ lên cả tập truyện” [41].

Với Luận văn Thạc sĩ *Đề tài chiến tranh chống Mỹ trong truyện ngắn Bảo Ninh*, Đại học Vinh, 2006, tác giả Lưu Thị Thanh Trà đi sâu nghiên cứu đề tài chiến tranh trong truyện ngắn Bảo Ninh trong sự đối sánh với tiểu thuyết *Nỗi buồn chiến tranh*. Tác giả khẳng định: “Bảo Ninh đã đem đến cho người đọc một hiện thực chiến tranh với nỗi buồn dằng dặc, bàng bạc, đau xót trong các truyện ngắn. Nỗi buồn chiến tranh, nỗi buồn hậu chiến đã tác động vào số phận, nhân cách của mỗi người lính” [78,95]. Từ đó giúp người đọc thấy được những cách nhìn mới của Bảo Ninh trong cách thể hiện đề tài này.

Nguyễn Công Danh trên blog của mình cũng có nhận xét về tập truyện ngắn *Chuyện xưa kết đi, được chưa?*: “Tập truyện là tập hợp của những câu chuyện không có gì quá phi phàm. Nó giống những điều nhàn tản mà ta thường hay kể, hay bàn ra tán vào lúc rỗi rãi”. Thế nhưng, *Chuyện xưa kết đi, được chưa?* đã đem đến cho văn chương thời hậu chiến cái nhìn thật khác về chiến tranh và con người sau chiến tranh: “Như biết bao những cây bút đã từng có thời cầm súng, văn chương Bảo Ninh vẫn ngắt nhịp, chấp câu bằng những tràng tiêu liên, bằng những hố bom sâu hoắm không thể nào khuất lấp trong những con người thời lửa đạn” [13].

Nguyễn Thị Hoá trong Luận văn Thạc sĩ *Đặc điểm nghệ thuật truyện ngắn của Bảo Ninh*, Đại học Vinh, 2010 đã đi sâu vào nghiên cứu một số đặc điểm về nội dung và nghệ thuật truyện ngắn Bảo Ninh. Về nội dung, tác giả luận văn tìm

hiểu đề tài chiến tranh và đề tài thế sự. Về nghệ thuật, tác giả nhận xét: “Các kiểu cốt truyện trong truyện ngắn Bảo Ninh là kết quả của sự lồng ghép các mảng hiện thực, các hình thức của tư duy về hiện thực, các hình thức khái quát hiện thực và sự dẫn dắt của nghệ thuật văn xuôi, của tư duy văn xuôi hiện đại” [28,27].

Ở Luận văn Thạc sĩ *Nghệ thuật trần thuật trong truyện ngắn Bảo Ninh*, Đại học Vinh, 2010, tác giả Trần Văn Anh nhận xét: Truyện ngắn Bảo Ninh bộc lộ “sự đa dạng, linh hoạt, uyển chuyển trong lựa chọn điểm nhìn và các thủ pháp trần thuật” [3,34].

Điềm qua các công trình nghiên cứu và một số bài viết về truyện ngắn Bảo Ninh, chúng tôi nhận thấy các tác giả đều thống nhất:

- Bảo Ninh đã đem đến cho người đọc cái nhìn khác về chiến tranh. Văn Bảo Ninh là câu chuyện đời của chính mình. Với ông, viết về chiến tranh như một lẽ sống, như một nhu cầu tự thân.

- Nhân vật, kết cấu, ngôn ngữ, giọng điệu trong truyện ngắn Bảo Ninh chưa được nghiên cứu một cách có hệ thống.

Những ý kiến của các nhà nghiên cứu về truyện ngắn Bảo Ninh là kết quả của nhiều cách tiếp cận khác nhau. Luận văn của chúng tôi được kế thừa các công trình nghiên cứu đi trước với những nhận định, khái quát có tính chất khơi mở. Đó là tiền đề khoa học quý báu giúp chúng tôi tiếp cận đề tài này.

3. Mục đích, ý nghĩa của luận văn

Thông qua việc khảo sát, tìm hiểu truyện ngắn Bảo Ninh, luận văn nhằm:

3.1. Nhận diện một số đặc điểm về nội dung và nghệ thuật truyện ngắn Bảo Ninh. Trên cơ sở đó chỉ ra những nét đặc sắc, riêng biệt của Bảo Ninh trong cách thể hiện đề tài chiến tranh, cuộc sống người lính thời hậu chiến.

3.2. Khẳng định vị trí và ghi nhận đóng góp của Bảo Ninh trong nền văn xuôi Việt Nam đương đại không chỉ ở tiểu thuyết mà còn ở thể loại truyện ngắn.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

4.1. Đối tượng nghiên cứu

Bảo Ninh sáng tác nhiều thể loại: tiểu thuyết, truyện ngắn, ký và phê bình văn học... Ở đây, luận văn của chúng tôi chỉ tập trung vào thể loại truyện ngắn.

Trong truyện ngắn Bảo Ninh, chúng tôi tập trung khai thác các khía cạnh: nhân vật, kết cấu, ngôn ngữ, giọng điệu.

4.2. Phạm vi nghiên cứu

Chúng tôi sẽ tập trung vào các tập truyện:

- *Trại “Bảy chú lùn”* – Nxb Hà Nội, 1987
- *Truyện ngắn Bảo Ninh* – Nxb Công an nhân dân, 2002
- *Lan man trong lúc kẹt xe* – Nxb Hội nhà văn, 2005
- *Chuyện xưa kết đi, được chưa?* – Nxb Văn học, 2009

Trong quá trình nghiên cứu, chúng tôi có sự đối sánh giữa truyện ngắn với tiểu thuyết *Nỗi buồn chiến tranh* của Bảo Ninh và một số truyện ngắn của các nhà văn khác.

5. Nhiệm vụ nghiên cứu

Luận văn tập trung tìm hiểu một số vấn đề lý luận liên quan đến đề tài như: truyện ngắn, nhân vật, kết cấu, ngôn ngữ, giọng điệu.

Nhận diện một cách hệ thống truyện ngắn Bảo Ninh và đặt truyện ngắn của nhà văn trong dòng chảy của truyện ngắn viết về chiến tranh từ sau 1975.

6. Phương pháp nghiên cứu

6.1. Phương pháp hệ thống

6.2. Phương pháp thống kê, phân loại

6.3. Phương pháp phân tích tổng hợp

6.4. Phương pháp so sánh, đối chiếu

7. Cấu trúc của luận văn

Ngoài phần Mở đầu, phần Kết luận và Thư mục tham khảo, Nội dung của luận văn gồm ba chương:

Chương 1: Truyện ngắn Bảo Ninh trong dòng chảy của truyện ngắn viết về chiến tranh thời hậu chiến.

Chương 2: Nhân vật trong truyện ngắn Bảo Ninh.

Chương 3. Kết cấu, ngôn ngữ, giọng điệu trong truyện ngắn Bảo Ninh.